

Ádám György

AZ ORVOSETIKA ÉS AZ ORVOSJOG VISZONYA

Az Élet és Irodalom egyik nemrégiben megjelent számában írja Törő Károly - hazánk egyik legkiválóbb egészségügyi jogásza -, hogy az euthanasia nem orvosetikai, hanem jogi kérdés, tehát mindazok, akik az orvosetika oldaláról próbálják megközelíteni, hibás nyomon járnak.¹ Minthogy az állítás nem elszigetelt, sokszor hallok, olvasok ehhez hasonló, szükségesnek látom a kérdést közelebből megvizsgálni.

Keddjük az elején! A filozófiai-etikai irodalom egyik régi, de máig huzódó vitája általában az erkölcs és a jog viszonya. Egy ezzel kapcsolatos jelenségre a kutató azonnal felfigyel: a jogelméleti könyvek, tanulmányok többnyire az etika problémáit is behatóan tárgyalják - éppen tárgyukkal összefüggésben, míg az etikai művek jogi fejtegetéseket is szükségszerűen tartalmaznak. Elég, ha utalok Kant: Gyakorlati ész Kritikája c. művére, melyben terjedelmes jogfilozófiai fejtegetések találhatók, és Hegel: Jogfilozófia c. monográfiájára, amely egyben Hegel egyetlen etikai műve.

A mai polgári etikai és jogi irodalomban is találkozunk e jelenséggel, de hazai jogelméleti és etikai munkásságunk a két társadalmi jelenséget - a jogot és az erkölcsöt - együtt vizsgálja.

Ilyen nagy irodalmi háttér ellenére - megítélésem szerint - a jog és az erkölcs viszonya sem elméletileg, sem gyakorlatilag nem kellően tisztázott. Egy ilyen rövid előadásban, melyben tulajdonképpen nem is ezt kell vizsgálnom, nem mehetek mélyen a probléma tárgyalásába. Mindössze annak a megállapításnak a taglalásáig mehetek el, mely szerint "a jog az uralkodó osztály törvényerőre emelt akarata", a hatalmon lévő osztály erkölcsének az állam által szankcionált magatartás-szabályzó rendszere. Amennyire igaz ez a tétel a maga helyén, annyira problematikus a mai bonyolult szabályozási rendszerekben való "helyüket" illetően.

Anélkül, hogy a marxizmusban közismert tétel érvényességi körét megkérdőjelezném, egy másik összefüggésre kívánok rámutatni: az erkölcs és a jog ugyanannak a dolognak két oldala, illetve két különböző jelenségnek ugyanaz az oldala. Az első összefüggésben beszélünk az "erkölcs jogáról" és a "jog erkölcséről", a második kapcsolatban a társadalom két különböző sférájának, az állammal és a társadalommal azonos - gazdaságon nyugvó, de azon kívüli "normatív" szabályozók - mechanizmusáról. Ebből következik, hogy mind az erkölcs, mind a jog - jóllehet a szabályozás eszköze -, de annak nem kizárólagos, sőt nem is primér eszköze. Tudjuk, hogy társadalmi folyamatok szabályozásának fő mechanizmusa az ökonomiai, amely érdekviszonyokat hoz létre. Ezek manifeszt-

tuma a két normatív szabályozó mechanizmus, mely szükségképpen "visszatermeli" hatását a gazdasági mechanizmusba.

Mindezek alapján semmiféle szabályozás nem valósítható meg - egyrésztől gazdasági - másrésztől, erkölcsi és jogi szabályozás nélkül. Az erkölcsi és jogi szabályozó rendszerek ezért azonos és eltérő vonásokkal rendelkeznek.

Azonos vonásaik:

1. Mind az erkölcs, mind a jog az érdekviszonyok kifejeződése. Makrocsoportok érdekeit kristályosítja a normatív zollen formájában.
2. Mindkét normatív rendszer diszpozíció és szankció, vagyis rendelkező rész, mely a követendő magatartást előírja és szankció, melyet kilátásba helyez a teljesítés és nem teljesítés esetére.
3. Mind az erkölcs, mind a jog átszövi az egész társadalmat. Minden magatartás megítélhető erkölcsileg és jogilag is. Nem mondható, hogy az erkölcs hatósugara nagyobb, de azt sem, hogy ott nem érvényesül, ahol jogi szabályozás nincs.
4. Nem állítható sem az erkölcsről, sem a jogról, hogy - önmagában - jó, vagy rossz. A polgári ideológiák általában az erkölcsöt a "jó belső", míg a jogot a "rossz külső" megjelöléssel illetik. Szokták a jogot az elidegenedés megtestesítőjének, míg az erkölcsöt az egyén önmagára találása viszonyaként jellemezni. Ilyen megkülönböztetések azonban nem tehetők. Mind az erkölcs, mind a jog jó is és rossz is, külső is, belső is.
5. Mind az erkölcsnek, mind a jognak - jogállamban - csak egymásra vonatkoztatottan van értelme.

Eltérő vonásaik:

1. A jog kodifikált, az erkölcs nem. A jog még akkor is ilyen jelleget mutat, ha nincs leírva, (pl. szokásjog). Az erkölcs akkor sem kodifikált, ha "kódexbe" foglalják.
2. A jog és az erkölcs - bizonyos értelemben - egymás ellentétei: beszélhetünk valakinek az erkölcshez való jogáról és a jogának erkölcséről. A kettő éppen az ellentétek egysége.
3. A jog mindig dogma! Száma; évszáma, szakaszai vannak. Taxative felsorolt törvényi tényállási elemei, amelyeket szükséges "jogdogmatikai elemzésnek" (értelmezésnek) alávetni. A jog definitív gondolkodás. A jogra valaki csak akkor hivatkozhat, ha a törvényi tényállást pontosan ismeri. Az erkölcs kategóriákban, alapelvekben, ideálokban manifestálódik.
4. Az erkölcs értékeléséhez, mások magatartásának erkölcsi megítéléséhez nem szükséges etikai szakmai ismeret. Az erkölcsi értékítélet alkotásához elég a köznapi tudat. Az

etika elméletének ismeretére csak az erkölcs tudományos műveléséhez van szükség. Az emberek cselekedeteinek jogi megítéléséhez viszont jogi szakismeret szükséges. Aki ezzel nem rendelkezik, az csak nagyon hiányosan, pontatlanul, nagyon nagy hibaszázalékkal képes jogi értéket alkotásra. Jogi műveltséggel nem rendelkezők csak kisegítő tevékenységet végezhetnek az egzakt megítélésben (pl. úlnökök, munkaügyi döntőbizottságok tagjai stb.), de mindig szükséges tevékenységük irányításához jogász szakember közreműködése. Ez a sajátosság a két normatív rendszer különbségéből ered.

5. A szakmai etikák szükségszerűen foglalják magukba a szakmai (ágazati) jogot is. Például az orvosetika fogalma magába foglalja az orvosjogot. Az "ágazati" jog viszont szükségszerűen a szakmai erkölcs elemeit kodifikálja.

Az orvosi etika tehát gyűjtőfogalom. Értjük rajta az orvoslással kapcsolatos jogi szabályozási rendszert is. Minden jogszabályra érvényes, hogy csak akkor felel meg a cél-nak, ha megfelel a többi szabályozónak is. Így pl. az orvosi jog csak akkor, ha megfelel a társadalom érdekviszonyainak - általában, és az etikai követelményeknek - konkrétan. Ha ezeknek a követelményeknek nem tesz eleget, a jog csak papíron marad, betarthatatlan és justizmord-ok forrásává válik, vagyis eredeti rendeltetésével ellentétesen "szabályoz".

Erre hozok néhány példát az orvosjog köréből.

I. A "végstádiumban" lévő betegek, a súlyosan károsodott koraszülöttek problémája ma világviszonylatban megoldatlan. A legkülönbözőbb orvosetikai és orvosjogi fórumok foglalkoznak a kérdéssel. Hazánkban is nagyon sok elmélet ismeretes. Az egyik legelterjedtebb nézet: a passzív euthánazia és terathanazia "megengedett". A hatályos jog a problémában nem ad eligazítást. Az Egészségügyi törvény 43. § (2) bekezdésének második mondata így hangzik: "Az orvos az általa gyógyíthatatlannak vélt beteget is a legnagyobb gondossággal köteles gyógykezeltetni." Az egész hatalmas kérdéskomplexumról mindössze ennyit mond. A jogszabály önellentmondásos. Ha ugyanis az orvos a beteget gyógyíthatatlannak véli (mindegy, hogy helyesen vagy tévesen) nem lehet képes gyógykezeltetni. A másik nagy hiányossága ennek az egyetlen mondatnak, hogy nem definiálja a "legnagyobb gondosság fogalmát. Miben kell az orvosnak a legnagyobb gondossággal eljárnia? Az élet meghosszabbításában - bármilyen szenvedés árán, vagy a szenvedés enyhítésében - az élet esetleges rövidítését is bekalkulálva? Az orvoslásnak ugyanis két azonos értékű célja az élet fenntartása és kellemessé (vagy legalábbis elviselhetővé) tétele. További eligazítás hiányában az orvos magára marad dilemmájával. Ebből már nagyon sok anomália származott (pl. az un. tatabányai orvosper is részben ennek tudható be). Itt az ideje, hogy Magyarországon is létrehozzanak euthánazia és terathanazia törvényt!

II. Az orvosi titoktartás jogi szabályozása is számtalan ellentmondást tartalmaz. Az Egészségügyi törvény 77. §-a szakított az orvosetikai (és orvosjogi) hagyományokkal és az orvosi titoktartást abszolút jellegűvé tette. Eddig minden közegészségügyi törvény, illetve orvosi rendtartás a beteg titkát attól tette függővé, hogy az információnak mások tudomására jutása milyen hátrányt jelent a betegnek vagy más érdekelteknek. Az 1959. évi 8. tvr. 10. §. csak azt a tényt minősítette orvosi titoknak, melynek felfedéséből "bármilyen kár vagy hátrány háramolhatik". Az 1978. évi V. tc. szerint orvosi titok, melynek felfedése valamely család vagy személy jó hírnevét veszélyezteti (328.§.)

A büntetőjog szerint is csak az "magántitok", melynek megőrzéséhez a sértettnek méltányolható érdeke fűződik (Btk. 177. § és annak indokolása). Az Eu. tv. 77.§-ának abszolútista, merev rendelkezése betarthatatlan. Amelyik jogszabály viszont ilyen jellegű, az nem szabályoz, funkciója nincs, csak diszfunkciója.

A titoktartási kötelezettség hatályos szabályozásának másik nagy hibája, hogy kizárólag a kétszemélyes orvos-beteg viszonyt veszi számításba; holott a modern orvoslás több-alanyos. Így pl. a genetikai tanácsadásnál gyakran két egyenrangú féllel van dolga az orvosnak, ahol - amennyiben az egyik fél érdekében titkot tart - a másik fél, esetleg a születendő harmadik érdeke jelentős csorbát szenved. A modern titoktartást és felvilágosítást szabályozó normák ezt az ellentmondást figyelembe veszik.

III. Nem kívánok kitérni részletesen több, jogilag is megoldatlan, további problémára, így a magyar "sávrendszer" ellentmondásaira, a betegek "sorolásának" jogi szabályozatlanságára, a sürgősségi ellátás de jure anomáliáira és végül az "orvosi hálapénz" ellentmondásos jogi szabályozására. Ezekről más fórumokon már részletesen szóltam.

Itt most mindössze arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy az orvosjogi problémák megoldatlansága komoly veszélybe sodorhatja mind az orvost, mind a beteget, s általában az az egész egészségügyi ellátást. Az orvosok nagy többsége ezeket a nehézségeket ma nem is érzékeli, csak akkor, ha "váratlanul" súlyos felelősségrevonás következik be (mint pl. néhány éve egy vidéki orvosnő esetében, akit egy látzólag jelentéktelen "szabálytalanságért" egyévi szabadságvesztésre ítélték és két évre eltiltották az orvosi gyakorlattól.

Az orvosjogi elbírálás ma hazánkban nincs megfelelő kezében. Az orvos erkölcsi és jogi magatartásának értéktétele szinte kizárólag orvosok kezében van. Ez két szempontból is aggályos:

a) Az orvosok a jogban laikusok (még azok az orvosok is, akik valamilyen jogi képe-
sítést is nyertek (pl. igazságügyi szakorvosok). Ezért a jogot nem képesek "olvasni" és

alkalmazni. Ha az ember pl. az orvosetikai bizottságok vagy az orvosok ellen - orvosok által - hozott fegyelmi határozatokat megvizsgálja azt tapasztalja, hogy azok tele vannak a legnyilvánvalóbb jogi tévedésekkel.

Kizárólag orvosokra bízni az orvosok tevékenységének jogi megítélését - véleményem szerint - körülbelül olyan hiba, mint kizárólag jogászokra bízni annak a kérdésnek az elbírálását, hogy melyik jogásznak milyen betegsége van.

Ebből az anomáliából adódik, hogy az orvosok saját jogi értékeit jogilag teljesen téves "fantom törvényekre" alapítják. Ennek egyik példája ifj. dr. Kelemen Endre Tolna megyei sebészfőorvos "nyílt levele" a Társadalmi Szemle szerkesztőségének "Büntetőjogi felelősség?" címmel.² A levélre kénytelen voltam több mint egy ív terjedelemben válaszolni.

b) Ha kizárólag orvosok bírálják el az orvosok etikai és jogi vétségeit, ez arra a válaszos vagy téves következtetésre vezet a közvélemény körében, hogy az orvosok palástolják egymás ügyeit. Ezt egyébként az a tény is erősíti, hogy az Egészségügyi Közlönyben rendszeresen közölt fegyelmi ügyek után kivétel nélkül mindig olvasható az egészségügyi minisztérium álláspontja, mely szerint a szankció enyhe volt.

Már szinte az egész világon tért hódított az a nézet, mely szerint egyetlen szakma sem döntheti el saját berkeiben azokat az ügyeket, melyek kétalanyosak. Egyes nemzetközi orvosi szervezetek pl. csak azzal a feltétellel vesznek fel soraikba nemzeti orvosi egyesületet, ha van etikai fórumuk és abban nem csak orvosok vesznek részt. Meggyőződésem, hogy ez a korszerű, és így a magyar orvosetikai bizottságok sem tudják ellátni feladatukat, feltétlenül átszervezendők és pl. jogászoknak is szerepet kell kapniuk az orvosok magatartásának minden szintű elbírálásában.

Pontosabban: a kizárólag orvosokból álló bizottság csak egyik legyen a határozatot hozó szervek közül és csak olyan ügyekben mondhassanak véleményt, amelyeket az orvosok belső, orvosi szakértelmet igénylő esetei. Azokban az ügyekben, ahol orvos-beteg viszonyról van szó, csakis egyes bizottságok dönthessenek.

JEGYZETEK

- 1 Törő Károly: Jó halál? vagy halálba segítség Élet és Irodalom, 1984. nov.2.
- 2 ifj. Kelemen Endre: Büntetőjogi felelősség? Társadalmi Szemle, 1984. 12.sz. 100-104. old.